

The good, the bad and the ugly: Endring av mansrollen, fedrerettigheter og likestilling¹

Av Margunn Bjørnholt

Jeg hevder at to motstridende strømninger i forhold til menn og likestilling har eksistert tilnærmet parallelt siden 1970-tallet:

En partnerorientert og profeministisk linje som oppsto som et konstruktivt svar på kvinnefrigjøringen på 1970-tallet og som dominerte tenkningen om menn og likestilling i dette tiåret. Denne linjen er først og fremst videreført i den kritiske mannsforskningen, men har stadig mindre gjennomslag i meningsdannelse og lovprosesser.

En rettighetsorientert og antifeministisk linje som oppsto i de første gruppene av ”uforskyldt skilte menn” som deltok aktivt i lovforarbeidene til Barneloven av 1981, og fikk betydelig gjennomslag her og i senere lovendringer på barne- og familieområdet. Rettighetsorienterte fedreinteresser er godt organisert og har hatt betydelig og økende gjennomslag i meningsdannelse og lovprosesser de siste årene.

Jeg argumenterer for at det har skjedd en utvikling der den antifeministiske retningen har vunnet hegemoni i forhold til meningsdannelse og politikk, mens den profeministiske posisjonen som var kritisk til ”mansrollen” i liten grad har et politisk uttrykk i dag.

---

¹ Særtrykk fra Åsa Eldén and Jenny Westerstrand (eds.), 2007, Guts and Glory: Festschrift till Eva Lundgren. Uppsala: Uppsala University.

Profeministisk kritikk av mansrollen

I 1976 kom mennenes svar på FNs kvinneår 1975, med "En bok om menn" (Bjørkly red.) som blant annet tok opp "*Kvinnefrigjøringens konsekvenser for mannen, tiden og privatlivet*" (Rudeng og Westerberg). Boken og forfatterne har en klart profeministisk agenda. I forordet heter det blant annet at "*imøtekommelsen av kvinnebevegelsens forventninger bare gjelder rettferdige, selvfølgelige krav.*" Dette var også tiden for de første bevisstgjøringsgruppene for menn, og en av bidragsyterne (Bjørkly) skriver om dette.

Kritikken av mansrollen var imidlertid ikke ny; Erik Grønseth og andre pionerer i den norske familie- og kjønnsrolleforskningen, som Tiller (se bl.a. 1958 og 1962) og Brun-Gulbrandsen (1958, 1958), hadde tidlig problematisert mansrollen i den tradisjonelle familien. Erik Grønseth formulerte en banebrytende teoretisk kritikk av Parsons teori om den funksjonsdelte familien (1956) og den mannlige forsørgerrollen (1970). Ifølge Grønseth førte den mannlige forsørgerrollen til avhengighet og dominansforhold i ekteskapet, der både menn og kvinner ble hindret i sin livsutfoldelse.

Ektefelledelt arbeidstid- et aksjonsforskningsprosjekt for likestilling

I første halvdel av 1970-tallet fikk Grønseth mulighet til å prøve ut sine ideer i praksis. Etter initiativ fra leder av Norges familieråd, legen Ola Rokones, startet Grønseth i 1971 aksjonsforskningsprosjektet "Ektefelledelt arbeidstid" der ektepar skulle jobbe deltid og dele på å passe barna (Grønseth 1975, Grue 1978). Prosjektet fikk stor oppmerksomhet fra media over hele verden, og initiativtakerne så dette som et alternativ til en modell med begge foreldrene i heltidsjobb og barna i barnehager. Grønseth mente at det ikke ville føre til likestilling om kvinner også gikk ut i fulltidsjobb eller alternativt, at bare kvinner jobbet deltid, mens de fortsatt hadde hovedansvaret hjemme. For at det skulle bli likestilling måtte også husarbeid og barnepass bli omfordelt, slik at menn tok mer aktivt del. I forsøksprosjektet var det en viktig premiss at begge – også mennene - skulle jobbe deltid, noe som var uvanlig da som nå (jfr tittelen på sluttrapporten²). Prosjektet ble oppsummert som en suksess, og de arbeidsdelende parene ble funnet å være usedvanlig likestilte.

---

² Grønseth, Erik (1975): *Også mannen på deltid i yrkeslivet*. Oslo: Norges familieråd.

Partnerorienterte menn og husarbeid som likestillingsprosjekt

Forholdet til kona og mennenes kompetanse og innsats i husarbeidet sto sentralt i de arbeidsdelende ekteparenes fortelling om likestilling og likeverd i deres parforhold da de ble intervjuet på nytt i en oppfølgingsstudie (Bjørnholt 2009 og Bjørnholt (under utgivelse). Dette til tross for at de i praksis delte likere på barneomsorg enn på husarbeid (Grue, 1978), slik man også finner i senere studier (Vaage 2002, Brandth og Kvande 2003). Vektleggingen av husarbeid kan ses som uttrykk for at husarbeidet fortsatt hadde sterk diskursiv kraft som en del av det likestilte parforholdet på 1970-tallet.

I dag gjenstår husarbeidet som ”*det ufullendte demokratiprojektet*” (Brandth og Kvande 2003:169), og menn som deler på fødselspermisjon og barneomsorg synes å kunne velge bort husarbeidet. Fokus er flyttet fra deling av husholdsarbeidet og parforholdet til far-barn-relasjonen som endringsarena. Per Are Løkke (2003) er et sjeldent unntak, som fortsatt entydig plasserer seg i den tidlige profeministiske tradisjonen, der deling av husarbeid er et viktig element i likestillingsbestrebelsen i parforholdet. I boka *Farsrevolusjonen* beskriver han hvordan han har brukt Tidsnyttingsstudiene fra Statistisk sentralbyrå som bibel for å prøve å bidra til likestilling i eget parforhold– og hvor vanskelig han har opplevd at det er. Videre beskriver han det å være en god far som noe som har krevd et aktivt arbeid fra hans side. Da han presenterte boka i ulike fora, møtte han mangel på forståelse fra yngre menn (Løkke 2003b). Dette tyder på at menn i dag tar både farskapet og likestillingen for gitt, men endringene har i større grad skjedd på diskursivt nivå enn når det gjelder praksis. Ser man på tidsbruken blant småbarnsforeldre, er det vel så mye kontinuiteten som endringene som slår en, og fortsatt tar kvinner en betydelig større del av ansvaret for barn og husarbeid. Fortsatt jobber småbarnsfedre mest av alle, og det er alt overveiende kvinner som reduserer arbeidstiden og jobber deltid for å ta seg av barn og familie (Kjelstad 2006).

Organisasjoner som arbeider med endring av menn i dag

I dag har fokus for den profeministiske delen av mannsbevegelsen dreid fra den enkelte manns ansvar for likestilling i egne nære relasjoner og i samfunnet generelt, til enkeltfenomener, særlig menns vold mot kvinner. Det er først og fremst her at enkelte mannsgrupper engasjerer seg i det man kan tolke som en likestillingsorientert og

profeministisk retning. Dette gjelder for eksempel Hvitt båndkampanjen, men denne har vunnet ubetydelig oppslutning blant menn flest. Selve symbolet, det hvite båndet, har fra 2005 blitt tatt som symbol for et annet godt formål; fattigdomsbekjempelse. Etter en serie overfallsvoldtekter er det imidlertid også dannet et eget mannsinitiativ mot voldtekt.

To organisasjoner, Alternativ til vold og Reform ressursenter for menn, må også sies å representere en sosial praksis som kan plasseres i en profeministisk tradisjon.³ Begge har som mål å gi råd til menn og endre menns atferd, spesielt i forhold til vold; ATV driver behandling av voldelige menn og Reform driver sinnemestringskurs.

Et prinsipielt problem med den terapeutiske tilnærmingen til menns vold er at den representerer en sykelligjøring av voldsmenn som skygger for voldens maktdimensjon og utydeliggjør samfunnets ansvar (se Wagner-Sørensens bidrag).

Forholdet til likestilling er også overraskende tvetydig hos sentrale aktører i en av organisasjonene. Høsten 2006 hadde forbrukerforskeren Runar Døving (som jeg kommer tilbake til), en kronikk (Aftenposten 14.10.2006) med harde utfall mot mormakt og oppfordring til mannskamp for likestilling.⁴ Han fikk ros for utspillet fra likestillingsminister Karita Bekkemellom, som på sin side ble applaudert av Per Kristian Dotterud og Jørgen Lorentzen. Dotterud og Lorentzen skrev blant annet: *"Det er en forholdsvis ny øvelse for oss å forsvare en statsråd ansvarlig for likestilling, men nå har det vært lettere enn på lenge"* (Klassekampen 30.10.2006). Tatt i betraktning Dotteruds stilling som daglig leder av Reform og tidligere stilling som likestillingsdirektør, er det interessant at han posisjonerer seg som grunnleggende i motsetning til *"en statsråd ansvarlig for likestilling"*. Det samme gjelder Jørgen Lorentzen, som har frontet Hvitt båndbevegelsen, er styreleder i Reform og en sentral aktør sentral i nordisk og norsk mannsforskning.

---

³ I en gjennomgang av de norske mannsbevegelsene (1995) skiller Oftung mellom profeministiske og terapeutiske grupper. Jeg finner det mest fruktbart å omtale de terapeutiske gruppene som (i prinsippet) profeministiske, men som det vil fremgå, er de preget av en tvetydighet.

⁴ Han mente også at menn måtte få medbestemmelse i forhold til abort. For det siste fikk han en del kritikk, mens han fikk bred støtte for oppfordringen til mannskamp. Likestillingsministeren tok ikke forbehold om abortspørsmålet da hun støttet utspillet.

Det er en tendens til at fokus på menn og likestilling forankres i en forståelse av at menn er diskriminert som fedre. For eksempel skriver rådgiver i Reform, Ole Bredesen (kronikk Aftenposten 21.02.2007) om hvordan han som blivende og nybakt far opplevde at svangerskapsomsorgen var for mor-barn-fokusert og at han ble usynliggjort som far. Han opplevde det som farsfiendtlig at jordmor i en diskusjon om smertelindring slo fast at det var mor, jordmor og livmor som skulle gjøre jobben og som krenkende at det nyfødte barnet fikk morens navn rundt håndleddet på sykehuset. Indignasjon, krenkethet og fokus på urettferdighet deler Bredesen med de fleste som uttaler seg om eller på vegne av fedre. Et syn på menn som diskriminert og en omvendt forståelse av likestilling synes dermed å ha et visst gjennomslag, også hos presumptivt profeministiske manssorganisasjoner og -forskere.

Lite (makt-)kritisk mannsforskning

En forklaring på glidningen fra et profeministisk til et mer rettighetsorientert perspektiv kan være at den nordiske mannsforskningen i mindre grad preget av et kjønnsmaktsperspektiv enn mannsforskningen i den anglosaksiske verden, representert ved blant andre Connell, Kimmel, Pringle, Hearn.⁵ Den nordiske mannsforskningen har i større grad tatt utgangspunkt i *"a historical gender view"* (Ekenstam 2006), og har i større grad orientert seg mot historisk dokumentasjon av ulike sider ved menns praksiser (Liljequist 1992), litterære tilnæringer (Lorentzen 2004 og Kolnar 2006) samt leting etter eksempler på endrede maskuliniteter, (se f.eks. Holter 2003, Ekenstam 2001).⁶ Nordiske menn ses som mer likestillingsorienterte, og det hevdes at Connells maskulinitetstypologier og særlig vektleggingen av makt, ikke passer på nordiske menn som ses som mer androgyne (Holter, Aarseth 1993) eller likestillingsorienterte (se Holter 2007, Aarseth 2007 og Ekenstam 2007).

Hearn og Pringle (2006) peker på at deler av den nye mannsforskningen neglisjerer eller forvrenger feministisk forskning *"with sometimes overt, sometimes more subtle contempt for their*

---

⁵ Hearn kan alternativt ses som nordisk mannsforskings kritiske røst.

⁶ Dette kan ha bidratt til et utydelig forhold til makt, og kanskje er det symptomatisk at en nyslått mannsforsker (Koldre 2006) kan stå frem med et rørende naivt maktbegrep (Klassekampen 05.03,2007), der fravær av opplevd makt tolkes som fravær av makt.

results and theses ” (15). Nordberg (2006) kritiserer den svenske mannsforskningen for å neglisjere feministisk forskning og underspile maktrelasjoner mellom kvinner og menn. Interessant nok tar også Nordberg (2007) fraspark i feministisk forskning til fordel for en poststrukturalistisk tilnærming.

Innen norsk mannsforskning har et omvendt maktperspektiv også fått et visst gjennomslag, blant annet gjennom Holter og Aarseths mye siterte *Menns livssammenheng* (1993), der kvinners meransvar i hjemmet forstås som uttrykk for modellmakt, og kvinnen skaffer seg en maktposisjon ved å innta posisjonen som ”Giveren” i en gaverelasjon (Aarseth (1995:57).

Mens den kritiske mannsforskningen problematiserer negative maskuliniteter/menn, med en tydelig utpeking av makt og menns interesser, i forhold til vold og i arbeidslivet, er rettighetsorganisasjonene i liten grad i fokus for mannsforskningen. I en stor oversikt over nyere mannsforskning (Kimmel, Hearn, Connell 2005), er for eksempel bare en studie av Hvitt bånd-bevegelsen med som et eksempel på menns kollektive bestrebelser for kjønnsrettferdighet. De langt større og mer innflytelsesrike, antifeministiske, organiserte fedreinteressene synes å falle utenfor den kritiske og profeministiske mannsforskningens empiriske interessefelt.

Kimmel tok opp spørsmålet om fedrerettighetsgrupper og antifeministiske grupper (1995:38), og erkjente at kjønnsforskerne ikke har møtt disse holdningene godt nok. Ifølge Kimmel var forklaringen at disse gruppene ”ikke akkurat overbefolker universiteter eller samfunnsvitenskap.” I Norge er det en viss overlapping mellom organiserte fedreinteresser og akademien, ikke minst i form av forskere på andre felt som uttaler seg i kraft av å være menn/fedre, som litteraturprofessor Arild Linneberg (1997), som publiserte et rasende partsinnlegg i sin egen sak om daglig omsorg med ekskona som bok og forbrukerforskeren Runar Døving som omtales annetsteds. Det er også eksempler på medlemmer av fedrerettighetsgrupper som er eller blir akademikere. Ronny Skaar var aktiv i F2F (se Rækken og Skaar 1997 og Skaar 2001) før han tok hovedfag i historie på Barneloven 1981. At holdninger fra F2F-tiden fortsatt henger igjen, viser følgende passasje i oppgaven, der Skaar (2003:103) skriver om Barnelovutvalgets (1977) forslag om lovfestet rett til samvær: ”Den moderne kvinnebevegelsen var frempå også i

dette spørsmålet” – som om kvinnebevegelsen er en illegitim part. At kvinnebevegelsens protester ble overhørt og ikke tatt til følge, mens fedrerettighetsgruppene fikk gjennomslag på sentrale punkter, problematiserer han ikke.

At mannsforskningen viser så liten interesse for de mest innflytelsesrike manngruppene og organisasjonene i dag er et paradoks. Det er en fare for at mens den kritiske mannsforskningen forfiner sine teorier om maskuliniteter, og de terapeutiske organisasjonene behandler enkeltmenns voldsproblematikk, overlates meningsdannelsen og politikktutforming til rettighetsorienterte fedrerettighetsorganisasjoner med en omvendt likestillingsforståelse.

Den barneorienterte maskuliniteten – et vidundermiddel

En grunn til at fedrerettighetsgruppene hittil ikke har blitt underlagt et kritisk forskerblick fra mannsforskernes side, er kanskje en viss ambivalens, idet også den kritiske mannsforskningen deler den utbredte forestillingen at omsorg for barn vil ha en terapeutisk virkning på menn. Det tas for gitt at dersom menn deltar mer i omsorgen for barna, vil det føre til at menn for eksempel blir mindre voldelige og i mindre grad begår overgrep (Russel 2001:56) eller at det blir mindre prostitusjon (Månsson 2001:146).

Det er få referanser innen mannlitteraturen til forskning og litteratur som problematiserer forestillingen om den barneorienterte maskuliniteten som ledd i likestillingsprosjektet, til tross for at en betydelig forskningslitteratur tyder på at farskapet i første rekke er et individuelt prosjekt for den enkelte mann, og at det i betydelig grad er knyttet til egen selvrealisering, og i liten grad til likestilling med partner eller i samfunnet. (Se Bekkengen 2002, Bjørnberg, 2000, McMahon 1999). Sammenhengen mellom kamp for fedrerettigheter og vold hittil i liten grad har blitt tematisert innen mannsforskningen, men Hearn og Pringle (2006) anbefaler en tettere kobling av temaene menns omsorg og menns vold.

Menn og likestilling - fra å yte til å nyte

I 1970-årene var det enighet blant reformvennlige menn og mannsforskere om at likestilling krevde noe av menn. Utfra et partnerorientert perspektiv ble deling av barneomsorg og husarbeid sett som

en viktig og nødvendig del av et likestilt forhold. Denne tenkningen synes i dag å ha få arvtakere utenom den kritiske mannsforskningen, og også innen den kritiske mannsforskningen ses den barneorienterte maskuliniteten som redningen for både mennene og likestillingen, noe som uvegerlig nedfeller seg i krav om økte rettigheter for fedre. Fra noe menn skal *bidra til* i forhold til partner og i samfunnet, blir likestilling noe menn skal *få*.

En slik utvikling synes å være en del av en generell trend for mannsbevegelser verden over. Kimmel (1996/2006) påviser også en vending fra en profeministisk mannsbevegelse (1992) til maskulinitetsbevegelser som ser menn som undertrykt i USA. Messner (1997) forklarer dette med at den liberale mannsbevegelsen hadde sett menn og kvinner som like undertrykt, men kvinnebevegelsen og kvinner fikk mest oppmerksomhet, og etterhvert begynte menn å synes synd på seg selv, og mannsundertrykkelsen ble viktigere for dens selvforståelse. I sin doktorgradsavhandling om den svenske mannsbevegelsen viser Helena Hill (2007) at det også i Sverige skjedde en vending fra en profeministisk mannsbevegelse på 1970-tallet til en mer antifeministisk og rettighetsorientert og antifeministisk bevegelse i løpet av 1980-tallet.

Mannsrolleutvalget

Det norske Mannsrolleutvalget blir i dag gjerne tatt til inntekt for en profeministisk og endringsorientert posisjon.⁷ Utvalget ble oppnevnt i 1986 med det svenske Mannsrolleutvalget som modell, og den tidligere kritikken av mannsrollen var en del av bakgrunnen. Ser en på utvalgets retorikk og forslag, plasserer det seg i en mer selvbevisst mannsorientert tradisjon, der menns egne erfaringer i større grad skal legges til grunn og der menn må få gjøre det på sin måte samtidig som man forutsetter et motsetningsforhold mellom menn som ønsker å ta mer omsorg hjemme og kvinner som *”ser på hjemmet som sin naturlige arena”* (10). Fra en tidligere forståelse der kvinners meransvar for hus-og omsorgsarbeid ble sett som del av en patriarkalsk undertrykking, så man i større grad på hjemmet som en sfære for kvinners dominans og makt. Mannsrolleutvalget kommer dermed til å fungere som bro mellom den tidlige profeministiske mannsbevegelsen på 1970-tallet, og en mer rettighetsorientert linje. Det

---

⁷ Til tross for at kritikken mot Mannsrolleutvalget var sterk i sin samtid, se Oftung 1995.

illustrerer også den glidende overgangen fra diskursen om likestilling, ”nye menn” og ”gode fedre” til en politikk og tenkning dominert av en omvendt likestillingsforståelse og krav om rettigheter for menn som fedre. I en analyse av Mannsrolleutvalget fant Foshaug (1991) at utvalget var preget av

et anstrengt forhold til kvinnebevegelsen og (...) så kvinne(r) (bevegelsen) som den naturlige motpart. Utvalget identifiserte seg med (småbarns) fedre/karrierejegere, og tradisjonelle maskuline verdier var i høysetet. Situasjonsoppfatningen deres var i stor grad preget av at kvinner hadde oppnådd likestilling, på menns bekostning. Menn må derfor reise seg å kreve sin rett.

Foshaug konkluderte med at Mannsrolleutvalget gikk inn for et mest mulig valgfritt farskap med flest mulig rettigheter og færrest mulig plikter.

Oftung (1995:9) skrev om kritikken av Mannsrolleutvalget at menn dels ble fremstilt som ofre og dels som verdige til å ha omsorg for barn, noe som ga store fordeler i rettighetskampen:

Det er slående å se at verdighetsperspektivet og offerperspektivet skaper et retorisk grep om debatten når de brukes om hverandre: Som offer kan en ikke klandres, som verdig kan man stille krav. Mulighetene for å veksle mellom disse standpunktene kan tjene det samme mål: Å danne et godt grunnlag i kampen om sympati, ressurser og tillit. Jeg tenker her på områder som skilsmisseforhandlinger, tildeling av foreldreansvar etter skilsmisse, eksklusiv rett til deler av fødselspermisjonen osv.

Oftung koblet ikke dette med konkrete aktører, men skrev særskilt om fedrerettighetsgrupper, blant annet Foreningen 2 Foreldre. Oftung grupperte ikke disse under antifeministiske grupper, som han hevdet vi i liten grad hadde noen av i Norge. Jeg finner det mest fruktbart å omhandle fedrerettighetsgruppene som del av en grunnleggende antifeministisk bevegelse.

Uforskyldt skilte menn tar loven i hånd

Parallelt med de feministisk inspirerte tilløpene til mannsbevegelse og bevisstgjøringsgrupper for menn, oppsto også grupper av ”uforskyldt

skilte menn” og fedrerettighetsforkjempere i løpet av 1970-tallet. Disse fungerte som viktige premissleverandører og bidragsytere til en radikal endring av Barneloven av 1981 (Gundersen 1984). I sin gjennomgang av prosessen som ledet frem til endringene av barneloven peker Gundersen på at ”sett i forhold til deres tallmessige styrke, må mobiliseringsgraden sies å ha vært særlig sterk blant gruppen enslige fedre og fraskilte menn”(160).

Fedregruppene fikk gjennomslag i form av en radikal lovendring der det ble innført formell likestilling mellom foreldre etter skilsmisse, og regelen om mors fortrinn til (små) barn ble opphevet - mot kvinnebevegelsens og de fleste fagfolks innvendinger. Fedregruppene argumenterte sterkt for egne rettigheter som fedre, samtidig som de argumenterte med at kontakt med far var til barnets beste. Det går en klar argumentatorisk linje fra disse første far/barn-gruppene til organisasjoner i dag som fronter økte rettigheter for fedre. Det er også rimelig å forstå Mannsrolleutvalgets mer rettighetsorienterte og mannsbevisste argumentasjon på bakgrunn av at aktive fedrerettighetsgrupper hadde hatt en sterk påvirkning på lovprosesser og meningsdannelse i tiåret som lå mellom *Boken om menn* og opprettelsen av Mannsrolleutvalget.

Mannrolleutvalgets posisjonering av menn som vekselvis ofre og verdige ga et driv til arbeidet for fedrerettigheter, som ble ytterligere forsterket av at fedrerettighetsgruppene og likestillingspolitikken tilsynelatende hadde felles mål. Det å bevege menn inn i omsorgen for barna har gradvis blitt et av de viktigste virkemidlene for likestilling, og fedregruppens initiativ tolkes som vilje til å ta mer omsorg for barn.

Fedregruppens viktigste kampsaker har vært konsentrert om økte rettigheter og reduserte plikter ved samlivsbrudd, som rett til samvær og foreldreansvar og lavere bidrag, i tillegg har større kontroll med det biologiske farskapet spilt en viktig rolle helt siden arbeidet med Barneloven av 1981. Det siste tiåret har representert gjennomslag for en rekke fedrekrav, i form av flere farsvennlige lovendringer og en farsvennlig rettspraksis.

Deling av fødselspermisjon ble i første rekke gjennomført som et statsfeministisk likestillings-tiltak, og har først blitt en sak menn engasjerer seg i de siste årene. Etterhvert har kampretorikken har også

inntatt diskusjonen om deling av fødselspermisjon. Dagsavisens Erik Kalseth hadde for eksempel en oppfordring til mannskamp om deling av fødselspermisjon (Dagsavisen 23.03.2004). Til å gjelde felles omsorg for barn mellom foreldre som presumtivt fortsatt elsker hverandre, er aggresjonsnivået overraskende høyt. I et debattprogram om deling av fødselspermisjon på TV ("Standpunkt" 30.11.2004), slapp en synlig aggressiv Runar Døving katta ut av sekken: Mor må tvinges ut av hjemmet for at far skal slippe til - og det handler om å posisjonere seg i forhold til barna i tilfelle skilsmisse.

Nytt mannspanel

I august 2007 oppnevnte likestillingsministeren et Mannspanel bestående av 32 menn – en endring fra Mannsrolleutvalget, som også hadde kvinnelige medlemmer. Deltakerne er ifølge Likestillingsminister Bekkemellom *"menn som har engasjert seg i samfunnsdebatten"*.

Hvor dette kan bære hen kan man få et inntrykk av etter de første utspillene fra medlemmer av panelet. Først ut var Knut Haavik, stifter og mangeårig redaktør av skandalebladet Se og Hør som erklærte at likestillingen har gått for langt og at panelets oppgave var å svinge pendelen tilbake i favør av menn (NRK Søndagsrevyen 29.07.2007). Økte rettigheter for fedre ved samlivsbrudd og deling av fødselspermisjon pekte seg raskt ut som et hovedfokus for panelet. Den homofile kjendisfaren Arve Juritzen, gikk raskt ut og markerte at han ville jobbe for økte rettigheter for fedre ved samlivsbrudd (Dagsnytt 18, NRK 06.08, Aftenposten 07.08). Han har, siden han selv ble far, vært en profilert forkjemper for fedrerettigheter, og mener *"norske menn er dømt til å være fedre på kvinnenens nåde"* (Dagbladet - 16.10.2006). Juritzen er homofil og alenefar til et barn han har fått ved hjelp av surrogatmor og eggdonator. Beslutningen om å designe et biologisk eget og teknisk morløst barn, istedet for å adoptere eller, som mange andre homofile menn, å få et vennskapsbarn med en lesbisk venninne, begrunnet han i intervju med VG den 29.05.2004 med at fedre hadde så svake rettigheter i Norge at han ikke kunne ta sjansen på å få bråk med en eventuell mor. Det er interessant at Juritzen som homofil alenefar så entydig posisjonerer seg i et motsetningsforhold til mødre. Panelmedlem Jørgen Lorentzen etterlyste en endring av barneloven i fars favør etter samlivsbrudd (Aftenposten 07.08). Utfra mandat, sammensetning og utspill fra

panledeltakerne, synes Mannspanelet i hovedsak å føye seg inn i kampen for menns rettigheter utfra en omvendt likestillingsforståelse.

Moderne fedrerettighetsorganisasjoner

Foreningen 2 foreldre er den største av fedrerettighetsorganisasjonene. Foreningen argumenterer for økte fedrerettigheter utfra en grunnforståelse av at menn er diskriminert og at kvinner/staten/lovene eller praktiseringen av dem hindrer menn i å ta omsorg. Foreningen har nære kontakter til det offentlige likestillingsapparatet og driver en betydelig lobbyvirksomhet, med jevnlig møter med departement og andre aktører i likestillingsfeltet. Den har vært en viktig pådriver og fått gjennomslag for en rekke av sine kampsaker i tiden 1997-2007, som økte rettigheter for fedre ved samlivsbrudd, endring av bidragsreglene og nye regler for farskap. Foreningen lykkes i betydelig grad å sette dagsorden gjennom en nøye orkestrering av utspill i media og aktiv påvirkning av politikere/embedsverk og lovprosesser. F2F, og i en viss grad andre fedrerettighetsgrupper, har i betydelig grad blitt tatt inn i varmen og fungerer som pådrivere for lovforslag med kontakter i flere partier, fra (det sterkt høyreorienterte) Frp til (det sosialistiske) SV, og får jevnlig møte likestillingsombud, departement, politikere og presse.

Et eksempel på dette er foreningens arbeid med sin siste store kampsak, delt omsorg og delt bosted. Høsten 2006 erklærte F2F på hjemmesiden at de hadde startet en kampanje for delt omsorg. Samtidig tok de initiativ til å møte likestillingsdepartementet for å bli orientert om hvor langt departementet er kommet i sitt arbeid for å likestille kvinner og menn på foreldreområdet, et møte som fikk redaksjonell omtale i forkant i Aftenposten. Noen uker etter ble det nedsatt et offentlig utvalg (Barnelovutvalget) der det i mandatet heter at *”et viktig fokus er behovet for å sikre barn kontakt med begge foreldre etter samlivsbrudd”*. Videre at utvalget skal *”se nærmere på om barnets beste kan ivaretas bedre gjennom å legge forholdene til rette for en mer lik fordeling av omsorg og ansvar mellom foreldrene”*. Mandatet kan leses som noe nær en bestilling fra F2F om delt omsorg og delt bosted som hovedregel. Som selvskreven deltaker i råd og utvalg på barne- og familieområdet deltar F2F også i utvalget.

Medieutspill er ofte påfallende godt koordinert med utspill og lobbyfremstøt fra fedrerettighetsorganisasjonene. F2Fs erklærte

kampanje for delt omsorg, deres medieomtalte møter med departementet og oppnevningen av barnelovutvalget, falt også sammen med utspillet om mannskamp for likestilling fra Runar Døving, som avstedkom bred støtte fra blant andre likestillingsministeren, leder av Reform og mannsforskeren Jørgen Lorentzen.

Media spiller en viktig rolle ved ukritisk å formidle og forstørre opp fedregruppenes lobbyvirksomhet og bidra til en positiv profilering. Under tittelen "*Fedre ønsker mer omsorg*", hadde NTB følgende oppslag den 30.09.2003:

En gruppe fedre som ikke har den daglige omsorgen for sine barn, ønsker mulighet til å gi mer og bedre omsorg. Derfor tok de i går initiativ til et seminar hos Likestillingsombudet med det formålet å legge til rette forholdene rundt fedres omsorg.

Det samme gjentok seg i 2004 (Aftenposten 02.03.04):

De har kjempet mot barneloven, mot rettsapparatet, mot trygdekontor, mot opinionens gjengse oppfatning av hva som egentlig er til barnas beste.

Når Likestillingsombud og andre myndigheter lar seg trekke inn, representerer det både en seier for fedreinteressene og en mulighet for å transformere private konflikter om samvær og daglig omsorg til den offentlig diskursen om "*mer og bedre omsorg*". Ifølge de kjempende fedrene selv er deres tapte rettssaker bevis på at de "*ikke får lov*" å ta omsorg for sine barn, et syn de får fremme uimotsagt gjennom å bli invitert til møter med politikere og gjennom media. At gruppen samlet har stor erfaring fra rettsvesenet fra egne saker om daglig omsorg, samvær og bidragssaker, taler ikke til deres fordel. Derimot er det en overhyppighet av vold og overgrep blant saker om daglig omsorg og samvær som havner i retten (Skjørten 2004 og 2005).

Internett og media er viktige arenaer for fedrerettighetsgruppene, både som en handlings- og læringsarena, og verstingene blant fedrerettighetsorganisasjonene er et nettbasert miljø drevet av en håndfull enkeltpersoner som står bak organisasjoner som tilsynelatende bare eksisterer i navnet og nettfora med adresser som koopterer eller knytter dem til likestilling og krisesentre, som *likestilling.org*, *likestilling.com*, *krisesenter.org* (sistnevnte er nettsted

for Forum for menn og omsorg). Innholdet på disse nettstedene består i stor grad av hatske innlegg mot statsfeminisme, krisesentre og barnevernet, der kamp for fedrerettigheter går hånd i hånd med bagatellisering av vold mot kvinner og utfall mot krisesentre. Leder av *barnefaren.no* ble forøvrig i 2004 dømt for voldtekt av ekskona (Bergens Tidende 08.12.2004).

Små grupper og enkeltpersoner kan også ha betydelig gjennomslag i media. Da en landsomdekkende innsamlingsaksjon (TV-aksjonen) i 2005 gikk til støtte for Fokus' arbeid mot vold mot kvinner, meldte flere medier at fedreorganisasjoner protesterte mot innsamlingsaksjonen. Norges kanskje viktigste TV-debattprogram, Redaksjon en, inviterte to representanter til debatt med de ansvarlige for innsamlingsaksjonen. I ettertid avslørte Aftenbladet (22.10.2005) at hele aksjonen besto av en fedreaktivist og hans advokat, mens organisasjonene de hevdet å representere lot til å være ikke eksisterende.

Mannsdagen

Mannsdagen, den 5.oktober, ble opprettet av kunstneren Arne Bendik Sjur og psykologene Bjørn Skar Ødegård og Bjørn Blumenthal i 1988. Dagen hadde ikke noen klar målsetting, og en slem tolkning er at den er et svar på eller en protest mot kvinnedagen. En mer velvillig tolkning er den som stifterne selv gir, der de hevder dagen var ment å sette fokus på menn og menns problemer. Om en skulle være enda mer velvillig kunne man tolke dagen inn i en mer profeministisk sammenheng der behovet for at menn endrer seg står i fokus, men det er uklart om dagen har hatt et slikt fokus. Utfra hvordan innholdet i Mannsdagen har utviklet seg senere, må den i denne sammenhengen henvises til den antifeministiske retningen.

I 2004 ble det for første gang gjennomført et mannstog på mannsdagen. En av initiativtakerne, "frilanser" Ole Texmo (aktiv på ulike nettsteder for fedrerettigheter) hadde samme dag (07.10.2004) en kronikk i Dagbladet, der han blant annet hevdet at "*omfanget av menn/fedres angivelige vold mot kvinner og barn tidvis antar et massivt kritikkkløst propagandapreg*". Samme dag marsjerte han i spissen for et tog av 100 menn, enkelte for anledningen i Batman-kostyme etter mønster fra fasadeklatrende fedrerettighetsgrupper i

England.⁸ Sammen med dem i toget gikk daværende direktør for Likestillingssenteret Long Litt Woon.

Gunnar Thorenfeldt (2004) harselerte over toget og det uheldige selskapet likestillingsdirektøren syntes å ha havnet i, og fant at de mest profilerte fedreforkjemperne ved nærmere ettersyn viste seg å være en stusslig flokk, med overvekt av yrkesmessig og sosialt marginaliserte personer, som har gjort pappakrigen og kampen mot kvinner og likestilling til hovedinnhold i livet. Thorenfeldt mente Texmo og co. hadde kuppet mannsbevegelsen, men spørsmålet er om ikke Mannsdagens utvikling illustrerer den glidende overgangen fra et litt vagt ”fokus på menn” til ren mannskamp med representanter for det offentlige likestillingsapparatet som høye beskyttere.

Det offentlige likestillingsapparatet

Likestillingsministre fra ulike partier, fra kristelig folkeparti til Arbeiderpartiet, har de siste årene ført en meget farsvennlig politikk. Likestillingsministrene forsvarer jevnlig menns rettigheter og et syn på menn som diskriminert, som likestillingsminister Karita Bekkemellem (Aftenposten 29.11.2000): ”*I dag tar loven omsorgsretten fra en av foreldrene, og i hovedsak har det vært mannen som mister kontakten med barna*”. Likestillings- og diskrimineringsombudet Beate Gangsås følger samme linje og hevder at ”*loven hindrer menn i å være fedre*” (Dagbladet 16.10.2006). Siden foreldre har vært likestilt i forhold til barna siden barneloven av 1981, er det vanskelig å se hva statsråden og andre som bruker dette argumentet mener. Likestillingsombudet⁹ har også systematisk stilt seg på fedrenes side. Likestillingsombud Kristin Mile ble i Dagbladet den.01.2005 utpekt til mannens beste venn etter en rekke ”omvendte” likestillingssaker. I 2002 uttalte hun følgende om likestilling og nye regler for fastsettelse av farskap: ”*Vi fremmer likestillingssaker, vi også. For eksempel tok vi opp at menn skal kunne ta DNA-test i farskapsaker uten av barnets mor må gi sitt samtykke*” (Dagbladet – Magasinet – 11.03.2002).

---

⁸ Fathers4Justice ble berømte etter en rekke mediestunts der de klatret opp på fasader av berømte bygninger iført supermanddrakter. Forgreninger i mange land. Den engelske gruppen ble i 2006 avslørt for å ha planlagt kidnapping av Tony Blairs sønn (BBC News 18.01.2006)

⁹ Fra 01.01.2006 er Likestillingsombudet nedlagt og erstattet med et felles Likestillings- og diskrimineringsombud mot diskriminering på grunnlag av kjønn, rase, seksuell orientering og alder.

At de nye farskapsreglene er Likestillingsombudets forslag er oppsiktsvekkende. Dette har vært en viktig kampsak for fedrerettighetsgruppene helt fra 1970-tallet, og ble viet stor plass i forarbeidene til barneloven av 1981 (Gundersen 1984). De nye farskapsreglene omtales av professor Peter Lødrup (2003) som en revolusjon, og som svært radikale i forhold til våre naboland. Med de nye reglene blir biologi det eneste kriteriet på farskap. Tidligere tidsfrist for å reise farskaps sak (tre år) er fjernet og fedre kan foreta farskapsstest uten mors samtykke. (Se Annfelt 2005, som omtaler rebiologiseringen av farskapet som innføring av "sædens rett"). Endringen av farskapsreglene skjedde uten noen særlig debatt, og det fremgår av departementets begrunnelse at menn og fedregrupper hadde vært aktive pådrivere for endringen (Lødrup: 95).

Likestillingsombudet gikk også ut mot helsemyndighetenes anbefaling om at mødre burde amme lenger, kritiserte helsestasjoner for å være for mor-barn-orienterte og hevdet at amming kom i veien for far (Dagbladet 11.03.2002).

Det er få som har kritisert den sterke farsorienteringen av likestillingspolitikken. Det synes tvert om å råde noe nær konsensus om rettighetslinja. Under overskriften "*Karita gir mer til rike menn*", konfronterte imidlertid Norges største løssalgsavis VG (23.12 2006), likestillingministeren med at ytterligere endringer av reglene for barnebidrag i farsvennlig retning vil ramme kvinner. Til det svarte hun at

Om endringene vi gjør kommer mannen eller kvinnen til gode, er for meg knekkende likegyldig. Det som er viktig for meg, er at reglene oppleves rettferdige.

Når man vet at regelendringene har kommet istand etter press fra organiserte fedreinteresser og at fedreorganisasjoner regelmessig har møter med departementet om fremdriften i departementets arbeid med foreldrelikestilling, er det stor fare for at det er fedrenes rettferdighet, og ikke mødrenes, som ligger likestillingsministeren på hjertet, og det nye Mannspanelet tyder på at det kommer mer av det samme.

En nordisk studie av menn og likestilling (Ekenstam 2007) finner at forholdet til partner fortsatt er viktig for likestillingsorienterte menn. Spørsmålet er om koalisjonen av aggressive fedrerettighetsgrupper og

likestillingspolitiske aktører er i utakt med vanlige, likestillingsorienterte menn som ikke ser kvinner som hovedfienden i forhold til å ta mer omsorg for egne barn.

En grunn til at den brede aksepten av fedrerettigheter forstås som et virkemiddel for likestilling er det kjønnsnøytrale likestillingsbegrepet og den feministiske kritikken av at velferdsstatens permisjonsordninger og foreldrerettigheter bidrar til kjønnskonservatisme (se Danielsen 2002). Dette bidrar til ideologisk legitimering av farsvennlige synspunkter og farsvennlig politikk. Den som er for likestilling er pr. definisjon imot kjønnskonservatisme, og fedrekrav får representere det moderne foreldreskapet. Dermed blir det et sammenfall mellom fedrerettighetsorganisasjonenes argumentasjon og argumentasjon for likestilling.

Krav til menn blir til rettigheter

Krav til menn omskrives nesten automatisk til rettigheter, noe dette intervjuet med prosjektleder for prosjektet Fostering caring masculinities (Kilden 2006) illustrerer:

achieving gender equality is not just about achieving equality for women, but *it is also about achieving equality for men. If men's caring does not achieve equal status to women's caring* then the burden of childcare will continue to fall upon women, and gender equality in the workplace is not likely to be fully achieved. (Min uthevelse)

Her ser vi hvordan menns *manglende prioritering* av omsorgen for egne barn i forhold til arbeidslivet omtolkes til *manglende verdsetting* av menns omsorg. Tanken synes å være at om menns omsorg blir verdsatt høyere, i form av økte rettigheter, vil menn yte mer. Svaret blir å likestille foreldre i større grad, slik det i stor grad har skjedd gjennom økte fedrerettigheter, både rettslig og i forhold til velferdsgoder som fødselspermisjon.

Konklusjon

De gode, forstått som genuint profeministiske og endringsorienterte mannsorganisasjoner, er spredte, få og dårlig eller ikke organisert. De kan nok være velmenende, men brenner kanskje ikke for saken i like stor grad som de hatefulle og energiske mannsforkjemperne. Det

synes også å være en viss forskningsmessig berøringsangst i forhold til de handlekraftige og innflytelsesrike fedrerettighetsgruppene.

De antifeministiske fedrerettighetsgruppene er godt organisert og har gode nettverk og proffe lobbyister i forhold til medier og lovgivere. De kjemper med sterk ideologisk overbevisning for en sak de tror på, ofte med en opplevd personlig krenkelse som drivkraft. Fedrerettsperspektivet har vunnet idemessig hegemoni. Fedre som uttaler seg offentlig om sitt farskap plasserer seg rutinemessig innen farsundertrykkelsesuniverset, og fedre ses som diskriminert i forhold til mødre, også langt inn i de godes rekker.

En systematisk forveksling av de slemme med de snille fører til et stygt samrøre mellom rene mannsinteresser, forskning, media og det offentlige likestillingsapparatet. Mannskamp i farskapets navn blir tolket som likestillingskamp. Aggressive mannsmaktaktører som åpent fremmer et verdensbilde der det er kvinner som har makt og menn som lider under mangel på likestilling, der menns vold mot kvinner avfeies som grunnløse påstander og ledd i en statsfeministisk konspirasjon mot menn, blir tatt inn i varmen som premissleverandører og allierte av det offisielle likestillingsapparatet. Økte fedrerettigheter ses som et universalmiddel for likestilling, blant forskere, likestillingsapparatet og også innen den kritiske mannsforskningen.

Det er på sin plass å reise spørsmålet om ikke lovgiverne og likestillingsapparatet har vært gjenstand for en fiendtlig overtakelse og fungerer som en institusjonell forlengelse av aggressive fedreinteresser. Det er videre på sin plass å stille spørsmål ved om denne koalisjonen representerer vanlige likestillingsorienterte menn og deres interesser.

Referanser

- Annfelt, Trine (2005), "På vei mot sædens rett? Om endringer i politiske diskurser om farskap". *Tidsskrift for kjønnsforskning*, nr 2, Oslo: Kilden.
- Bekkemellom, Karita (2007), "Menn har alt å vinne på likestilling", *Kronikk i Verdens Gang* 06.08.2007.
- Bjørkly, Arnstein (red) (1976), *Boken om menn*, Oslo: Pax.
- Bjørnholt, Margunn (2005), "Fedrerettigheter og mødres handlingsrom", *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernsfaglige spørsmål*, nr 4/2005, Oslo: Gyldendal akademisk.
- Bjørnholt, Margunn (2009): "Norwegian Work-Sharing Couples Project 30 years later. Revisiting an experimental research project for gender equality in the family". *Equal Opportunities International* Vol. 28 No. 4 (2009) 304-323.
- Bjørnholt, Margunn (under utgivelse), "How men became the local agents of change towards gender equality", Artikkel under vurdering av tidsskrift.
- Bjørnberg, Ulla (2000), "Equality and Backlash: Family, Gender, and Social Policy in Sweden", i Haas, Linda, Philip Hwang og Graeme Russel (red.): *Organisational change and gender equity. International perspectives on fathers and mothers at the workplace*, London: Sage Publications.
- Bredesen, Ole (2007), "Mor, jordmor og livmor". *Kronikk, Aftenposten* 21.02.2007
- Brun-Gulbrandsen, Sverre (1958), *Kjønnsrolle og asosialitet*, Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Brun-Gulbrandsen, Sverre (1958), *Kjønnsrolle og ungdomskriminalitet*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Dagbladets nettutgave 13.9.2004, "Batman tatt ned fra Buckingham Palace".
- Dagbladets nettutgave 28.2.2005, "Superfedrene er tilbake".
- Dagbladets nettutgave 21.5.2006, "Aksjonister kuppet BBC".
- Ekenstam, Claes et. al. (red) (2001), *Sprickor i facaden. Manligheter i förändring – en antologi*. Hedemora: Gidlund.
- Ekenstam, Claes (2006), "Mansforskningens bakgrund och framtid: Några teoretiska reflexioner". *Nordisk tidsskrift for maskulinitetsstudier*. Nr 01.
- Ekenstam, Claes (2007), "Klämda män: föreställningar om manlighet & omanlighet i det samtida Norden" i Holter, Øystein Gullvåg (red.), *Män i rörelse. Jämställdhet, förändring och sosial innovation i Norden*. Gidlunds Förlag.
- Fathers 4 Justices nettsider, <http://www.fathers-4-justice.org/f4j/>
- Foreningen 2 Foreldres nettsider, <http://www.f2f.no>
- Fosshaug, Henrikke (1991), *Kjekt å ha! : rettighetspappaer, plikt barn og ansvarsmødre*. Hovedoppgave i adminstrasjon og organisasjonskunnskap, Universitetet i Bergen.
- Grønseth, Erik (1956), *Seksualitet, sosialisering og sosiologisk teori. Betragtninger over Parsons analyse av sosialisering og samfunn i lys av Reich*, Oslo 1956.
- Grønseth, Erik (1970), *The dysfunctionality of the husband provider role in industrialized societies*, Paper to the VII World congress of sociology, 1970, Varna, Bulgaria. Universitetet i Oslo: Institutt for sosiologi.
- Grønseth, Erik (1971), "The husband provider role – a critical appraisal", i Michael, A. ed (1971): *Issues of working women in Europe and America*. Brill: Leyden. Universitetet i Oslo: Institutt for sosiologi.
- Grønseth, Erik (1966/ 72), *Familie, seksualitet og samfunn*. Oslo: Pax.

- Gundersen, Lise (1984), *Barneloven blir til : forhistorie - debatt - resultat : (lov om barn og foreldre av 8. april 1981)*. Bergen: Historisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Hill, Helena (2007), *Befria mannen!* Doktorgradsavhandling, Umeå: Bokförlaget h:ström - Text & Kultur, Nummer 4 i SERIE AKADEMI.
- Holter, Øystein Gullvåg og Helene Aarseth (1993), *Menns livssammenheng*. Oslo: Gyldendal.
- Holter, Øystein, Gullvåg (2003), *Can men do it? Men and gender equality – the nordic experience*. København: Nordisk ministerråd.
- Holter, Øystein Gullvåg (red) (2007), *Män i rörelse. Jämställdhet, förändring och social innovation i Norden*, Gidlunds förlag.
- Kjelstad, Randi (2006), Hvorfor deltid? *Tidsskrift for samfunnsforskning* nr 4/2006
- Kilden (2006), Intervju med prosjektleder for prosjektet Fostering caring masculinities, Ingrid Rusnes 19.12.
- Kimmel, Michael (1995), ”Menns rettigheter, menns myter og menns lyter”. *Kvinneforskning* 1/1995.
- Kimmel, Michael and Thomas E. Mosmiller (red.) (1992), *Against the tide : pro-feminist men in the United States, 1776-1990 : a documentary history*, Boston: Beacon Press.
- Kimmel, Michael (1996/2006), *Manhood in America. A cultural history*. New York : Free Press
- Kimmel, Michael, Jeff Hearn, R.W. Connell, (red.) (2005), *Handbook of studies on men & masculinities*. Thousand Oaks, Calif. : Sage Publications.
- Koldre, Erik (2006), *Håndverkermenn og mannlighet : en diskusjon rundt håndverkermenns forvaltning av maskulinitet sett i lys av diskursive normeringer og kontekstuelle rammefaktorer*. Masteroppgave i sosiologi - Universitetet i Oslo.
- Koldre, Erik (2007), ”Mannlighet – et spørsmål om makt?” i Klassekampen 05.03
- Kolnar, Knut (2005), *Mannedyret, begjær i moderne film*. Oslo: Spartakus.
- Liliequist, Jonas (1992), *Brott, synd och straff : tidelagsbrottet i Sverige under 1600- och 1700-talet*. Avhandling (doktorgrad) - Umeå universitet.
- Linneberg, Arild (1997), *Far og barn i moderlandet*. Oslo: Gyldendal.
- Lorentzen, Jørgen (2004), *Maskulinitet : blick på mannen gjennom litteratur og film*. Oslo: Spartakus.
- Lundgren Sørli, Espen (2005), *Voldsutøvende menn: om vold, mannlighet og faderskap : en diskursteoretisk analyse*. Hovedoppgave, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Lødrup, Peter (2003), ”Farskapsrevolusjonen”. *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernsrettslige spørsmål* nr 2.
- Løkke, Per Are (2003), *Farsrevolusjonen*. Oslo: Pax.
- Løkke, Per Are (2003b), Personlig meddelelse.
- McMahon, Anthony (1999), *Taking care of men : sexual politics in the public mind*. Cambridge: Cambridge University Press
- Messner, Michael A. (1997), *Politics of masculinities : men in movements*. Thousand Oaks, Calif. : Sage.
- Månssen, Sven-Axel (2001), ”Men’s practices in prostitution: The case of Sweden” i Pease, Bob and Keith Pringle (red.): *A man’s world? Changing men’s practices in a globalized world*. London New York: Zed books.
- Nordberg, Marie (2006), ”Sweden: The gender equality paradise?” i Pringle, Keith et al. *Men and masculinities in Europe*. London: Whiting & Birch Ltd.

- Nordberg, Marie (2007), "En riktig man gör karriär" i Holter, Øystein Gullvåg (red.): *Män i rörelse. Jämställdhet, förändring och social innovation i Norden*. Gidlunds förlag.
- Nordisk handlingsplan for menn og likestilling 1995-2000.
- NOU 1991:3: *Mannsrolleutvalgets sluttrapport*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- NOU 1995:27, *Pappa kom hjem*, Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- Oftung, Knut (1995), "Menns bevegelser". *Kvinneforskning* 1/1995.
- Russel, Graeme (2001), "Adopting a global perspective on fatherhood" i Pease, Bob and Keith Pringle (red.): *A man's world? Changing men's practices in a globalized world*, London New York: Zed books.
- Rækken, Rune og Ronny B. Skaar (1997), *Barneloven i praksis : 27 historier om barn og foreldre i Norge*, Oslo: Foreningen 2 foreldre
- Skaar, Ronny B. (red) (2001), *Barns menneskerettigheter ved samlivsbrudd*. Oslo 21. september 1999 : Konferanserapport Oslo: Foreningen 2 foreldre
- Skaar, Ronny B. (2003), *Forsørgelse og omsorg. Farsrollen i norsk barnelovgivning 1915-1981*. Bergen: Diskurs forlag.
- Tiller, Per Olav (1958), "Father absence and personality development in sailor families", *Nordisk psykologi* 1958.
- Tiller, Per Olav (1962), "Rollefordelingen mellom foreldre og barns personlighetsutvikling" i E. Dahlström et al: *Kvinnors liv och arbete*. Stockholm : Studieförbundet Näringsliv och samhälle.
- Thorenfelt, Gunnar (2004), "En mannsdag", *Fett, feministisk tidskrift*. Oslo.
- Aarseth, Helene (1995), "Snille menn og troll til kjerringer". *Kvinneforskning* 1/1995.
- Aarseth, Helene (2007), "Nye fedre 1990-2005. Fra fascinasjon og romatisering til kjønnsnøytrale livsstilsprosjekter i familien" i Holter, Øystein Gullvåg (red): *Män i rörelse. Jämställdhet, förändring och social innovation i Norden*. Gidlunds förlag.